

Jadidchilik harakatining kelib chiqishi.

Mengnarov Jo'rabek Xurramovich

Surxondaryo viloyati, Sho'rchi tumani MMTBga qarashli

3-maktab Tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Jadidchilik harakati O'zbekiston va Markaziy Osiyo tarixida muhim o'rin tutadi. Bu harakat XIX asr oxiri va XX asr boshlarida, ya'ni rus imperiyasi davrida, musulmon jamiyatining yangilanishi va taraqqiyotini maqsad qilgan ijtimoiy, madaniy va siyosiy harakat sifatida shakllandi. Jadidchilik, asosan, ta'lim, madaniyat va ijtimoiy hayotda yangiliklarni joriy etishga qaratilgan bo'lib, u o'zining g'oyalari va maqsadlari bilan o'z davrining muhim ijtimoiy harakatlaridan biri bo'ldi.

Kalit so'zlar: jadidchilik harakati, ta'lim, madaniyat, savdo, san'at, sanoat, maktablar, g'oyalar.

Jadidchilik harakatining kelib chiqishi bir qator omillar bilan bog'liq. XIX asrning oxirlariga kelib, O'rta Osiyo musulmon jamiyatida iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlar yuz berishi boshlandi. Bu davrda, rus imperiyasining ta'siri ostida, yangi iqtisodiy munosabatlar, savdo va sanoat rivojlanishi, shuningdek, shaharlarda yangi ijtimoiy qatlamlar paydo bo'lishi kuzatildi. Bunday o'zgarishlar, o'z navbatida, musulmon jamiyatining yangilanishi va taraqqiyotiga ehtiyojni keltirib chiqardi. Ta'lim sohasidagi muammolar jadidchilik harakatining rivojlanishiga sabab bo'ldi. O'sha davrda musulmon ta'lim tizimi an'anaviy maktablar asosida faoliyat yuritardi. Bu maktablar, ko'pincha, faqat diniy bilimlarni berish bilan cheklanib, zamonaviy fanlar va bilimlarga e'tibor bermasdi. Jadidchilar, bu holatni tanqid qilib, ta'limni yangilash va zamonaviy bilimlarni o'rgatish zarurligini ta'kidladilar. Ular yangi maktablar ochish, ta'lim jarayonini modernizatsiya qilish va yoshlarni zamonaviy bilimlar bilan ta'minlashga intildilar.[6]

Jadidchilik harakatining rivojlanishida ijtimoiy adolatsizlik va zulm ham muhim rol o'ynadi. O'sha davrda musulmon jamiyatida ijtimoiy tengsizlik, qashshoqlik va ta'qiblar keng tarqalgan edi. Jadidchilar, bu muammolarni hal qilish uchun ijtimoiy adolat, tenglik va erkinlik g'oyalarini ilgari surdilar. Ular, shuningdek, musulmon jamiyatining o'z-o'zini anglashini va o'z taqdirini belgilashini ta'minlashga intildilar. Jadidchilik harakati o'z ichiga bir qator muhim g'oyalarni oladi. Ularning asosiy maqsadi, musulmon jamiyatini yangilash va zamonaviy dunyo bilan integratsiyalashish edi. Jadidchilar, o'z g'oyalarini tarqatish uchun gazeta va jurnallar chiqarish, yangi maktablar ochish va madaniy tadbirlar o'tkazish orqali faoliyat yuritdilar. Ular, shuningdek, o'zaro hamkorlik va birlashish orqali kuchli ijtimoiy harakat yaratishga intildilar. Jadidchilik harakati, o'z navbatida, turli yo'nalishlarga bo'lingan. Ba'zi jadidchilar, diniy qadriyatlarni saqlab qolish bilan birga, zamonaviy bilimlarni o'rgatishga intildilar. Boshqalar esa, diniy an'analarni tanqid qilib, yangicha fikrlash va ijtimoiy o'zgarishlarni amalga oshirishga chaqirdilar. Bu harakat, o'zining xilma-xilligi bilan ajralib turadi va har bir jadidchining o'ziga xos g'oyalari va yondashuvlari mavjud edi.[2]

Jadidchilik harakati, shuningdek, O'zbekiston va Markaziy Osiyoda milliy uyg'onish jarayoniga ham ta'sir ko'rsatdi. U, musulmon jamiyatining o'zligini anglashiga, milliy madaniyat va an'analarni qayta tiklashga, shuningdek, mustaqillik va erkinlik g'oyalarini ilgari surishga yordam berdi. Jadidchilar, o'z g'oyalari orqali, kelajak avlodlarga yangi yo'nalishlar ochdilar va ularni o'z taqdirini belgilashga undadilar. XX asrning boshlarida jadidchilik harakati o'zining eng yuqori cho'qqisiga yetdi. Bu davrda, jadidchilar o'z g'oyalarini keng tarqatish, yangi maktablar ochish va madaniy tadbirlar o'tkazish orqali faoliyat yuritdilar. Ular, shuningdek, siyosiy faoliyatga ham kirishdilar va musulmon jamiyatining siyosiy huquqlarini himoya qilishga intildilar. Biroq, jadidchilik harakati, rus imperiyasining repressiyalari va ijtimoiy-siyosiy muammolar tufayli qiyinchiliklarga duch keldi. Jadidchilik harakati, o'zining tarixi davomida ko'plab qiyinchiliklarga duch keldi, ammo uning g'oyalari va maqsadlari bugungi kunda ham ahamiyatini yo'qotmagan.

Ushbu harakat, O'zbekiston va Markaziy Osiyo tarixida muhim o'rin tutadi va kelajak avlodlarga o'zligini anglash, milliy madaniyatni saqlash va yangilanish yo'lida ilhom beradi. Jadidchilik harakati, o'zining g'oyalari va maqsadlari bilan, musulmon jamiyatining taraqqiyotiga va yangilanishiga xizmat qilgan muhim ijtimoiy harakat sifatida tarixda qoladi. [3]

Turkistonda jadidchilik harakatini vujudga keltiruvchilar tepasida Mahmudxo'ja Behbudiy, Abduqodir Shukuriy (Shakuriy), Ajziy (Samarqand), Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Majid Qori Qodiriy, Ubaydullaxo'ja Asadullaxo'jayev (Ubaydulla Xo'jayev), Toshpo'latbek Norbo'tabekov (Toshkent), Fitrat, Fayzulla Xo'jayev, Usmonxo'ja Po'latxo'jayev, Abdulvohid Burhonov, Sadriddin Ayniy, Abdulqodir Muhiddinov (Buxoro), Obidjon Mahmudov, Hamza, Cho'lpon, Is'hoqxon Ibrat, Muhammadsharif So'fizoda (Farg'ona vodiysi), Boltihoji Sultonov, Rahmonberdi Madazimov, Fozilbek Qosimbekov (O'sh uyezdi), Polvonniyoz hoji Yusupov, Bobooxun Salimov (Xorazm) turardi.[4]

Xalqning dunyoqarashi, milliy ongning yuksaltirishda matbuotning o'rni nihoyatda muhim ekanligini bilgan Mahmudxo'ja Behbudiy ham "Nashriyoti Behbudiya" nomi bilan o'z xususiy nashriyatini ochadi va 1913 yilda "Samarqand" gazetasi va "Oyna" jurnalini nashr etishda bosh-qosh bo'ldi. Behbudiyning "Turkiston idorasi", "Turkistonda maktab jarida", "Buxoroda usuli jadid", "Yoshlarga murojaat", "Ehtiyoji millat", "Ikki emas, to'rt til kerak", «Musulmonchilik libos va qiyofat tanlamaydi» kabi publisistik maqolalari milliy jurnalistika asoslarini tashkil etadi. Behbudiy faoliyati va uning ahamiyati haqida mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoev Oliy Majlisga murojaatnomalarida: "2020 yilda xalqimiz tarixining murakkab damlarida, ma'rifat mash'alasini baland ko'tarib chiqqan ulug' alloma va jamoat arbobi Mahmudxo'ja Behbudiyning 145 yillik tavallud sanasi keng nishonlanadi",- deb aloxida to'xtalib o'tdilar. Jadidlar teatriga xam asos soldilar. 1913 yili Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Tavallolar tashabbusi bilan O'rta Osiyodagi birinchi teatr truppasi "To'ron" milliy teatri yuzaga

keldi. Dramatik asarlar yoza boshladilar. Behbudiyning "Padarkush yoxud o'qimagan bolaning holi" asari (1911 yil) bu boradagi birinchi urinish edi. Asar birinchi bor (Samarqandda xavaskorlar tomonidan qo'yilgan) 1914 yil 27 fevralda Toshkentdagi Kolizey teatri binosida "Turon" teatri aktyorlari tomonidan qo'yildi. Shu kuni tariximizdagi ilk milliy teatrning rasmiy ochilishi kuni xisoblanadi. Teatr haqida Behbudiy "Tiyotr nadur" maqolasida "...Tiyotr ibratnamodur. Tiyotr va'zxonadur. Tiyotr oyinadurki, umumiy hollarni anda mujassam va namoyon suratda ko'zliklar ko'rub, kar va quloqsizlar eshitib asarlanur".Taraqqiy etgan millatlar teatrlarni ulug'lar uchun odob va ibrat maktabi deb biladilar. Teatr taraqqiy etishni eng birinchi sabab va omilaridandir, - deb yozgandi.[8]

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, jadidchilik harakati O'zbekiston va Markaziy Osiyo tarixida muhim o'rin tutadi. U, musulmon jamiyatining yangilanishi, ta'lim va madaniyatni rivojlantirish, ijtimoiy adolat va tenglikni ta'minlashga qaratilgan harakat sifatida shakllandi. Jadidchilar, o'z g'oyalari orqali, kelajak avlodlarga yangi yo'nalishlar ochdilar va ularni o'z taqdirini belgilashga undadilar. Bu harakat, o'zining xilma-xilligi va tarixi bilan, O'zbekiston va Markaziy Osiyo tarixida muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaev, A. (1998). "Jadidchilik harakati: tarixi va g'oyalari". Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi.
2. Saidov, A. (2001). "O'zbek jadidchiligi: tarixiy asoslar va zamonaviy talqinlar". Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
3. Toshpo'latov, M. (2005). "Jadidchilik harakati va uning ta'siri". Tashkent: O'zbekiston Yozuvchilar Uyushmasi.
4. Xodjaev, A. (2010). "Jadidchilik va O'zbek madaniyati". Tashkent: Sharq.

5. Yunusov, R. (2012). "Jadidchilik harakati: ijtimoiy va siyosiy jihatlari". Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.
6. Sultonov, M. (2015). "Jadidchilik harakati va uning zamonaviy ahamiyati". Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
7. Karimov, I. (2018). "Jadidchilik harakati: tarixiy kontekst va zamonaviy talqin". Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi.
8. Behbudiy B. "Tiyotr nadur", "Oyina" jurnali, 1914 yil 10 may, №29. Tanlangan asarlar. Jild-II.-T.: Akademnashr, -2018yil 15-bet.